

Соціальні функції держави: виклики та перспективи розвитку в сучасних умовах

УДК 339.9:321.01
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.6>

Кравець Ганна Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2,
Одеса, Україна

Соціальна функція держави визначається як діяльність, спрямована не тільки на задоволення суспільних потреб в охороні здоров'я, освіті, підтримці малозабезпечених тощо, але й на регулювання ринку праці з метою підтримання певного рівня зайнятості, матеріального забезпечення людей, які втратили роботу місця або не змогли знайти їх.

Посилення соціальних функцій держави, що відбувається внаслідок дії глобалізаційних процесів, супроводжується звуженням сфери економічної політики держави, безпосереднього впливу на суто виробничі процеси, однак держава не стає від цього слабшою. Якісний перехід до соціально відповідальної держави здійснюється на основі змін, що відбуваються у класових відносинах. Ідеться про дифузю соціально-економічних і політичних детермінант класової структури суспільства, посилення соціальної мобільності індивідів.

У перспективі значущість соціальних функцій держави буде тільки зростати, оскільки світова спільнота і ООН зокрема визначає їх як один із складників концепції сталого розвитку. При такому розвитку використання ресурсів спрямовується на забезпечення рівноправності людей і соціальної справедливості. Досягнення сталого соціального розвитку можливе тільки за умов соціального партнерства. Найважливішими формами соціального капіталу вважаються соціальне благополуччя, розвиток культури, дисципліна, чесність тощо. Цей соціальний капітал має відновлюватися і служити культурною спадщиною.

Сучасна Україна в соціальній сфері як основну загрозу подальшому соціальному розвитку визнає існування «патронатної культури», яка проявляється через: відсутність індустріальної організації; необхідність прямого субсидування розвитку галузі; обмежені аудиторії-споживачі культурних продуктів; часткову наявність понять «високої» та «масової» культур; переважання цінностей, що стосуються «виживання» та «традиціоналізму» в питаннях особистої економічної свободи, правопорядку і суспільного устрою; низьку підтримку інститутів громадянського суспільства тощо.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна функція держави, глобалізація, сталий розвиток, загрози держави.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси суттєво впливають на функції держави, посилюючи її роль як гаранта соціальної стабільності та захисту від насилля, криміналітету і терору, які набувають світових масштабів. Актуальність соціальних функцій держави значно зростає і внаслідок тривалої пандемії, пов'язаної із COVID-19. Кожна із країн по-своєму проходить цей шлях і вибудовує свою національну стратегію боротьби із цими явищами. Проте сучасні виклики функціональному виміру держави не відмінюють запланованих орієнтирів соціального розвитку, визначених найвпливовішою міжнародною організацією ООН та національними стратегіями дії щодо імплементації Цілей Тисячоліття у практику державотворення кожної з них.

Аналіз останніх публікацій. Серед найбільш вагомих робіт із питань змісту і обсягів соціальних функцій держави можна назвати праці таких відомих авторів, як Р. Дорнбуш, А. Лаффер, Ф. Модільяні, В. Норгауз, А. Пігу, П. Самюельсон, Р. Солоу, Дж. Тобін, М. Фрідман, С. Фішер та інші. Серед українських авторів слід зазначити роботи А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Коляди, Г. Музиченко, Л. Ярової та інших авторів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що частина ключових питань стосовно діапазону соціальних функцій держави, особливо в умовах посткризового розвитку країни, залишається недостатньо

дослідженою. В Україні здебільшого відсутні теоретичні обґрунтування та досвід практичного використання нових підходів до вирішення цієї проблеми з урахуванням світового досвіду подолання кризових явищ в економіці.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз соціальних функцій держави та визначення основних викликів та перспектив їх розвитку в умовах посткризового розвитку економіки України.

Результати дослідження. Соціальна функція держави – це діяльність, спрямована не тільки на задоволення суспільних потреб в охороні здоров'я, освіті, підтримці малозабезпечених тощо, але й на регулювання ринку праці з метою підтримання певного рівня зайнятості, матеріального забезпечення людей, які втратили робочі місця або не змогли знайти їх [5, с. 169].

Головним викликом для забезпечення державою своїх соціальних функцій донедавна вважали глобалізацію.

Глобалізація, за У. Беком, означає «необмежені повсякденні дії в різних вимірах економіки, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства...» [7, с. 66]. У політичній сфері глобалізація означає розмивання суверенітету національної держави в результаті дій транснаціональних акторів і створення ними організаційних мереж.

Уперше за п'ятьсот років, як пише І. Валлерстайн, втрачаючи свій суверенітет (як внутрішній, так і зовнішній), держава почала розвиватися за низхідною траєкторією, вона перестає бути основним центром прийняття рішень [7, с. 67]. «Потенціал старої системи вичерпано, – пише А. Етціоні, – Під «старою системою» американський учений розуміє національні держави разом із міжурядовими інституціями. ... Стара система ... не спроможна справлятися зі зростаючим валом транснаціональних проблем» [7].

Прибічники теорії глобалізації схильні до думки, що сучасні держави внаслідок дії глобалізаційних процесів поступаються низки її класичних функцій. Однак існує й інша – протилежна сторона цієї проблеми. Вона пов'язана із глибокою системною реконструкцією функцій держави, яка відбувається у зв'язку із суперечливим процесом становлення постіндустріального, глобального за своєю суттю суспільства. Еволюція держави завжди визначалася і визначається еволюцією суспільства. Маючи вагомий адаптивний потенціал, держава переходить від одного етапу свого розвитку до наступного з тим, щоб створювати простір для повнішого втілення трансформаційного потенціалу суспільства, змінюючи при цьому і власні визначення.

У зв'язку із цим найкоректнішою буде така оцінка відповідних тенденцій, яку в своїй роботі «Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи» наводить А. Гальчинський: «У сучасному світі справді відбувається суперечливий процес самозаперечення держави, однак держава не зникає взагалі – зникає традиційна (класична) держава індустріального суспільства, звична для нас держава модерністської культури. Водночас у великих муках, ще, природно, повною мірою не визначивши свої базові засади, народжується держава нового типу – держава постіндустріалізму» [7, с. 68].

У науковій літературі привертається увага насамперед до послаблення економічних функцій держави та її витіснення у сферу суто гуманітарних відносин. Ці процеси справді активно розвиваються, змінюючи місце людини в суспільній ієрархії. Таке місце в тій чи іншій суспільній ієрархії перестає визначатися суто економічними та матеріальними прерогативами, які відсуваються на задній план суспільних відносин, натомість знання та інформація, безпосереднім носієм яких є людина, набувають статусу основної форми багатства суспільства, його базового виробничого ресурсу.

Основи нового світоустрою формуватимуться передусім у сфері морально-світоглядних трансформацій, у процесі яких провідну роль відіграватимуть світоглядні, етичні, психологічні та моральні цінності окремих народів. Отже, можна передбачити, що зосередження уваги державою на проблемах нематеріальної сфери – це скоріше процес її осучаснення, ніж деградації.

Безумовно, фактична роль держави в нових умовах визначатиметься адекватністю відповідних механізмів, перш за все її функцій.

Природа і функції держави модифікуються і в іншому аспекті. Держава втрачає суто класовий характер і дедалі більше стає виразницею загальнонаціональних інтересів. У діяльності держави пріоритетного значення набувають соціальні функції: інвестиції в соціальну інфраструктуру, політика ефективної зайнятості, гармонізація відносин між працею і капіталом, підтримка недостатньо захищених верств населення, забезпечення людям рівних можливостей у виборі умов своєї праці, життя тощо. На основі реалізації цих функцій розвивається держава state welfare – соціально відповідальна держава, або держава загального добробуту, що перетворює соціальну політику держави на головний напрям державної політики сучасних країн світу.

Посилення соціальних функцій держави, які значною мірою реалізуються на неекономічній основі, також супроводжується звуженням сфери її економічної політики, безпосереднього впливу на суто виробничі процеси, однак держава не стає від цього слабшою. Потрібно і тут ураховувати природність відповідних трансформацій. Якісний перехід до соціально відповідальної держави уможливлується на основі змін, що відбуваються у класових відносинах. Ідеться про дифузії соціально-економічних і політичних детермінант класової структури суспільства, посилення соціальної мобільності індивідів. На відміну від класових структур, які відображають усупільнення основних систем життєдіяльності великих мас населення, в сучасному розвитку дедалі більшого значення набувають соціальні структури, що дають змогу людині повніше реалізувати принципи індивідуальної свободи, особисті здібності [3].

Актуальності соціальним функціям держави додає й загальносвітова концепція сталого розвитку, яка визнається ООН як основний орієнтир розвитку сучасних держав.

Сталий розвиток – це не просто ідея, не демонстрація намірів. Це реальна, практична і керована справа – з конкретними ініціаторами і програмами, включаючи національні плани, стратегії, програми дій.

Одним зі складників сталого розвитку є сталий соціальний розвиток. «При такому розвитку використання ресурсів повинно бути спрямоване на забезпечення рівноправності людей і соціальної справедливості. Його завданням є встановлення пріоритету якісного удосконалювання порівняно з кількісним ростом, така цінова політика, що передбачає повне покриття витрат на виробництво продукції, включаючи соціальні. Досягнення сталого соціального розвитку можливе тільки за умов соціального партнерства. Найважливішими формами соціального капіталу повинні вважатися соціальне благополуччя, розвиток культури, дисципліна, чесність

тощо. Цей соціальний капітал має відновлюватися і служити культурною спадщиною» [6, с. 169].

Одним із найбільших досягнень світового співтовариства на шляху до сталого розвитку є підвищення активності урядів країн світу та міжнародних організацій в цій сфері. Сто п'ятдесят країн, відповідно до зобов'язань, прийнятих на Конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, створили національні комісії або координаційні механізми для подальшої розробки політики і стратегій сталого розвитку в рамках побудови комплексного підходу. Не виняток і Україна.

Програма перспективного розвитку «Україна 2030» вперше за роки незалежності під час визначення основних орієнтирів та індикаторів розвитку до 2030 року почала з визначення реального стану речей по кожній зі сфер життєдіяльності та основних загроз, що можуть виникнути на шляху до омріяного результату. У соціальній сфері як загроза визначена так звана «патронатна культура», яка, на думку розробників, проявляється через такі фактори, як: відсутність індустріальної організації; необхідність прямого субсидування розвитку галузі; орієнтація на креативний розвиток та упізнаваність експертів; обмежені аудиторії-споживачі культурних продуктів; часткова наявність понять «високої» та «масової» культур; переважання цінностей, що стосуються «виживання» та «традиціоналізму» в питаннях особистої економічної свободи, правопорядку і суспільного устрою; низька підтримка інститутів громадянського суспільства [1, с. 330].

Крім того, доцільно розробити механізми та створити умови в державі, щоб усі соціальні функції, визначені Конституцією України, мали відповідне фінансове забезпечення. Для цього держава має бути єдиним джерелом покриття виплат. Кожен громадянин повинен долучатися до цього процесу шляхом загальновідомого інструменту – соціального страхування.

Це одночасно і виважений, і вимушений крок українського уряду, оскільки це загально визначена світова практика у вирішенні соціальних проблем. Так, відомий професор соціології та менеджменту Пітер Ф. Друкер зазначає, що «немає стільки багатих, аби покрити всі витрати якій-небудь із соціальних служб. Насправді і в британському, і в американському соціальному забезпеченні (і в багатьох інших подібних службах) саме середній і бідний класи фінансують багатих. Усі платники податків, як правило, відраховують однакові суми до бюджетів подібних служб. Але у відношенні із загальним станом і доходами багаті платять менше, ніж представники нижчих класів. Фінансування державних служб – це класичний приклад того, що економісти називають «регресивним оподаткуванням»: його тягар зменшується зі збільшенням доходу. ... Масове фінансування – єдиний спосіб підтримки служб, які мають бути кожному доступні. Не можна

сказати і того, що подібні служби неефективні. Але вони не «безкоштовні» – їх утримання обходиться дуже дорого, оскільки вони повинні передбачати всі випадковості і надати весь діапазон послуг, навіть якщо деякі з них зажадаються одиницями. ... По суті всі ці соціальні програми ґрунтуються на оподаткуванні і примусових заощадженнях. Вони змушують людину відраховувати гроші незалежно від того, хоче він того чи ні. Це запорука їхнього існування» [2, с. 187].

Як зазначав Нобелівський лауреат В. Леонтьєв: «Значення проблем розподілу доходів буде зростати. Праця більше не гратиме таку роль, і головне полягатиме в тому, аби просто управляти системою. Люди отримуватимуть свої доходи через систему соціального забезпечення. Вже зараз ми отримуємо їх через соціальне забезпечення і намагаємося придумати всякий привід для надання людям соціальної допомоги. Величезну роль при цьому гратиме держава, і ті економісти, які намагаються її зараз мінімізувати, демонструють поверхневе розуміння того, як працює економічна система. Якби зараз скасували державу, то настав би повний хаос. Сьогодні планування, природно, грає певну роль, але я не вважаю його основною функцією держави. Держава має велике значення, і це значення в умовах науково-технічного прогресу повинне зрости. Коли замислюєшся над тим, що сталося б з системою, якби ми абсолютно скасували державу, то розумієш, що це було б жахливо» [8, с. 69].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати таке:

- світовий досвід та суспільно-політична думка свідчать про зростання ролі соціальних функцій держави в посткризових явищах незалежно від типу соціально-економічного ладу;

- глобалізація, яку традиційно вважають основною загрозою держави та її функціям, не спростовує, а навпаки, підвищує значущість соціальних функцій держави. Витрати на освіту, на соціальні гарантії, на боротьбу з бідністю стають все більшою проблемою для сучасних держав у сфері фінансування. В умовах зниження дохідної бази національних бюджетів, питання про збільшення соціальних видатків стоїть надзвичайно гостро і скорочувати їх небезпечно, і це виявляється найбільшою загрозою соціальним функціям сучасних держав;

- необхідно враховувати вплив соціальних витрат на темпи економічного розвитку країни та надавати перевагу системі соціального страхування, яка має бути диференційована відповідно до фінансового стану громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вектори економічного розвитку України 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.
2. Друкер Пітер Ф. *Епоха розрива: орієнтири для нашого м'янующегося общества*. Москва : ОО «И.Д. Вильямс», 2007. 336 с.

3. Коляда Т.А., Музиченко Г. В. Вплив демократії на обсяг гарантованих державою соціальних послуг населенню та рівень їх фінансового забезпечення в умовах посткризового розвитку економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 181–189.

4. Мизес Л. фон. *Человеческая деятельность: трактат по экономической теории*. Челябинск : Социум, 2008. 878 с.

5. Музиченко Г.В. Функціональний вимір державної політики сучасних держав в умовах глобалізації. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2012. № 1. С. 168–172.

6. Музыченко А.В. Современное звучание концепции устойчивого развития: саммит РИО+20 и Украина. *Материалы круглого стола на тему «Экономика устойчивого развития в странах СНГ» 12-16 сентября 2013*. Одесса : ОНЕУ, 2012. С. 93–104.

7. Музиченко Г.В. Глобалізаційні виклики сучасної держави: соціально-філософський аспект. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2014. № 3(61). С. 65–69.

8. Самуэльсон П. *О чем думают экономисты: Беседы с нобелевскими лауреатами*. Москва : ООО «Юнайтед Пресс», 2010. 490 с.

9. Чухно А. А. *Інституціонально-інформаційна економіка: підручник*. Київ : Знання, 2010. 687 с.

sotsialnykh posluh naselenniu ta riven yikh finansovoho zabezpechennia v umovakh postkryzovoho rozvytku ekonomiky [The impact of democracy on the volume of state-guaranteed social services to the population and the level of their financial security in the post-crisis economic development.]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*. № 1. S. 181–189.

4. Myzes L. fon. (2008). *Chelovecheskaia deiatelnost: traktat po ekonomycheskoi teoryi* [Human activity: a treatise on economic theory.]. Cheliabynsk : Sotsyum. 878 s.

5. Muzychenko H. V. (2012) *Funktsionalnyi vymir derzhavnoi polityky suchasnykh derzhav v umovakh hlobalizatsii* [Functional dimension of state policy of modern states in the context of globalization.]. *Osvita rehionu: politolohiia, psykhologhiia, komunikatsii*. № 1. S. 168–172.

6. Muzychenko A. V. (2013) *Sovremennoe zvuchanye kontseptsyy ustoichyvoho razvytyia: sammyt RYO+20 y Ukrayna* [Modern sound of the concept of sustainable development: RIO + 20 summit and Ukraine]. *Materyaly kruhloho stola na temu «Ekonomyka ustoichyvoho razvytyia v stranakh SNH» 12-16 sentiabria 2013*. Odessa, ONEU. S. 93–104.

7. Muzychenko H. V. (2014) *Hlobalizatsiini vyklyky suchasnoi derzhavy: sotsialno-filosofskyi aspekt* [Globalization challenges of the modern state: socio-philosophical aspect]. *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal*. № 3(61). S. 65–69.

8. Samuelson P. (2010). *O chem dumaiut ekonomisty: Besedy s nobelevskymy laureatamy* [What economists think: Conversations with Nobel laureates.]. Moskva : ООО «lunaited Press», 490 s.

9. Chukhno A. A. (2010). *Instytsionalno-informatsiina ekonomika: pidruchnyk* [Institutional and information economy]. Kyiv : Znannia. 687 s.

REFERENCES:

1. Vektory ekonomichnoho rozvytku Ukrainy 2030. [Vectors of economic development of Ukraine 2030.] (2020) URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>

2. Druker Pyter F. (2007) *Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества* [The Age of Gap: Landmarks for Our Changing Society]. Moskva: ООО «Y.D. Vyliams». 336 s.

3. Koliada T. A., Muzychenko H. V. (2012) *Vplyv demokratii na obsiah harantovanykh derzhavoiu*

Social functions of the state: challenges and prospects of development in modern conditions

Kravets Anna Vasylivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the
Department of Social Work,
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine

The social function of the state is defined as activities aimed not only at meeting public needs in health care, education, support for the poor, etc., but also to regulate the labor market in order to maintain a certain level of employment, material security for people who lost their jobs or could not find them.

The strengthening of the social functions of the state, which occurs as a result of globalization processes, is accompanied by a narrowing of the sphere of economic policy of the state, direct influence on purely production processes, but the state does not become weaker. Qualitative transition to a socially responsible state is carried out on the basis of changes taking place in class relations. We are talking about the diffusion of socio-economic and political determinants of the class structure of society, strengthening the social mobility of individuals.

In the long run, the importance of the social functions of the state will only increase, as the world community and the UN in particular, define them as one of the components of the concept of sustainable development. With this development, the use of resources is aimed at ensuring equality of people and social justice. Achieving sustainable social development is possible only under conditions of social partnership. The most important forms of social capital are social well-being, cultural development, discipline, honesty, and so on. This social capital must be restored and serve as a cultural heritage.

Modern Ukraine in the social sphere as the main threat to further social development recognizes the existence of "patronage culture", which is manifested through: the lack of industrial organization; the need for direct subsidies for the development of the industry; limited audiences-consumers of cultural products; partial existence of the concepts of "high" and "mass" cultures; the predominance of values relating to "survival" and "traditionalism" in matters of personal economic freedom, law and order and social order; low support for civil society institutions, etc.

Key words: social state, social function of the state, globalization, sustainable development, threats of the state.